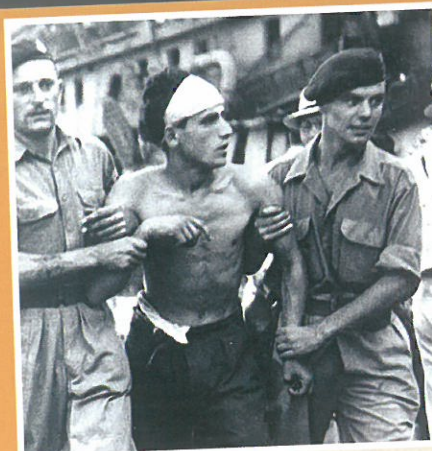

פרק תשיעי

מדינה בדרך - היישוב היהודי בארץ ישראל 1945-1947

מבוא

לאחר מלחמת העולם השנייה ציפה היישוב היהודי שבריטניה תחזור בה ממגבלות הספר הלבן השלישי (למדנו עליו בעמ' 212), בעקבות התגייסותו הגדולה של היישוב למלחמה בגרמנים, ומצבם הקשה של פליטי השואה - שלא רצו או לא יכלו לשוב למקומות מגוריהם, ורבים מהם רצו לבנות את חייהם מחדש רק בארץ ישראל. ויותר מכך: לאחר מלחמת העולם השנייה התחלף השלטון בבריטניה, ואת השלטון תפסה מפלגת הלייבור, שבמלחמת העולם השנייה תמכה מאוד ברעיון הציוני והבטיחה עזרה רבה ליישוב היהודי. כעת, כשהייתה בשלטון, הייתה ציפייה שהיישוב יקבל סוף סוף תמיכה מלאה מבריטניה.

אך בפועל לא כך קרה: בריטניה אחרי המלחמה, בהנהגת מפלגת הלייבור, המשיכה להקפיד על הגבלות העלייה וההתיישבות, בלא כל התחשבות בכרבע מיליון העקורים היהודים ששהו במחנות זמניים בגרמניה.* היישוב היהודי כבר לא חשש מפגיעה בכוחה המלחמתי של בריטניה; עכשיו היא כבר לא נלחמה נגד אויב העם היהודי, אלא נחשבה בעצמה לאויב שלא התחשב בצורכי היישוב והפליטים. היישוב החל להיאבק בבריטניה בכל כוחו, וניסה לגייס לעזרתו גם את דעת הקהל העולמית לקראת הקמת מדינה עצמאית. בסופו של המאבק העבירה בריטניה את ההחלטה על גורל המנדט שלה בארץ ישראל לאו"ם וזו החליטה בסוף 1947 להקים מדינה יהודית ברוב שטח ארץ ישראל, לצד מדינה ערבית על החלק הנותר.

הצלחת המאבק של היישוב היהודי בארץ ישראל בבריטניה קשורה למצבה של בריטניה בעקבות מלחמת העולם השנייה. אחרי מלחמת העולם הראשונה האימפריה הבריטית הייתה האימפריה הגדולה ביותר בעולם, וחלשה על כרבע מאדמות כדור הארץ ועל כחמישית מאוכלוסייתו, עד שכונתה "האימפריה שהשמש אינה שוקעת בה לעולם". אך כבר אז הייתה האימפריה הבריטית מותשת מהמלחמה העולמית הראשונה, וכשפרצה שוב מלחמה עולמית שנייה, כעשרים שנה בלבד אחרי הראשונה - המאמץ המלחמתי מוטט את האימפריה מבפנים. חולשה זו נוצלה היטב, כפי שנראה בפרק זה.

* על מצב פליטי השואה, ומחנות העקורים ראו חורבן וגבורה: נאציזם ושואה, פרק 9.

בשנים אלו נאבקו היהודים בצורה מוצהרת על הקמת **מדינה יהודית**, במקום המושג המעורפל "**בית-לאומי יהודי**" בו השתמשו ב"הצהרת בלפור" וב"כתב המנדט" הבריטי על ארץ ישראל. הדרישה להקמת מדינה יהודית עצמאית בארץ ישראל הועלתה באופן רשמי לראשונה **בתכנית בילטמור**, שהתקבלה בוועידה של מנהיגים ציוניים במאי 1942 במלון בילטמור בניו-יורק. מלבד הדרישה להקמת המדינה הציגה התכנית דרישה לעלייה חופשית לארץ, והעברת הפיקוח על העלייה וההתיישבות לידי הסוכנות היהודית. התכנית הפכה למצע הרשמי של התנועה הציונית.

שאלה מנחה לספר: מה היו הגורמים לסיום המנדט הבריטי ולהקמת מדינה יהודית בארץ ישראל?

סעיפי הפרק:

- סעיף א': מאבק היישוב לגווניו במדיניות הבריטית
- סעיף ב': כישלון הניסיונות המדיניים לשינוי מדיניות "הספר הלבן" לאחר מלחמת העולם השנייה
- סעיף ג': הנסיבות הבין-לאומיות
- סעיף ד': מסירת המנדט לאו"ם

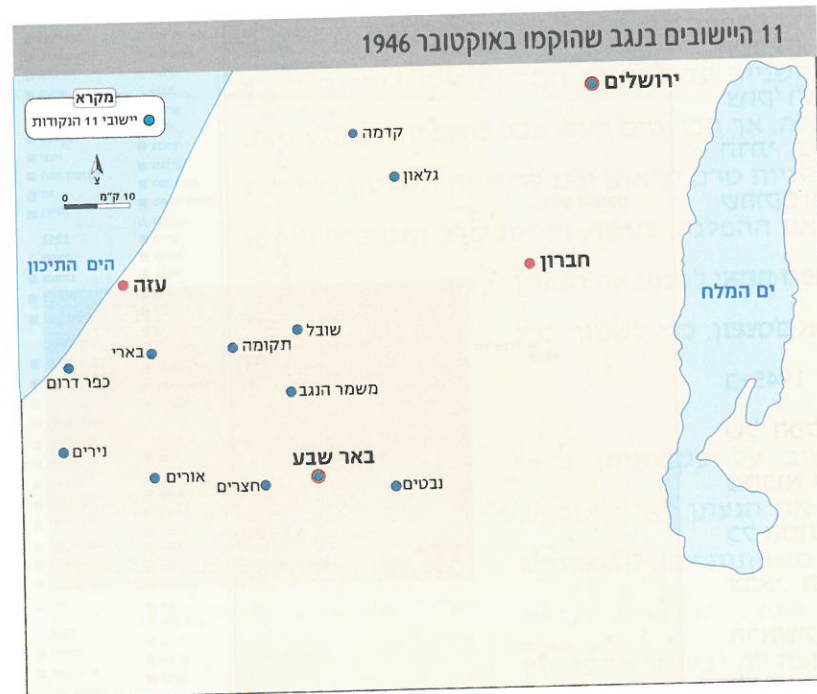
סעיף א. מאבק היישוב היהודי לגווניו במדיניות הבריטית

שאלה מנחה לספר: כיצד תרם מאבק היישוב היהודי לגווניו במדיניות הבריטית לסיום המנדט הבריטי על ארץ ישראל?

א. מאבק בהתיישבות

כבר לפני מלחמת העולם השנייה, ב-1937 (תרצ"ז), הוצעה תכנית לחלק את ארץ ישראל לשתי מדינות (תכנית החלוקה של ועדת פיל עליה למדנו בעמ' 231-232). היישוב קיבל תכנית זו ברגשות מעורבים: מצד אחד, סוף סוף נוצר סיכוי למדינה עברית עצמאית; מצד שני - למדינה היהודית הוצע רק כ-17% משטח ארץ ישראל שממערב לירדן. לכן הפנה היישוב היהודי כוחות רבים להגדלת שטח ההתיישבות היהודי, במטרה לקבוע עובדות בשטח: שכאשר תעלה שוב תכנית כלשהי להקמת מדינה יהודית, הגבולות ייקבעו תוך התחשבות בשטח ההתיישבות היהודי הנרחב. הבריטים אסרו על היהודים

את רכישת רוב קרקעות הארץ; המשך רכישת הקרקעות, על אף כל ההגבלות, נועד להגדיל את השטחים שבבעלות יהודית, ולהוסיף נקודות של נוכחות יהודית בשטח גדול ככל האפשר בארץ.

באזור הנגב, למשל, כמעט לא היו יישובים יהודים, והוא אומנם לא נכלל בגבולות המדינה היהודית לפי תכנית החלוקה של ועדת פיל. כדי לשנות את המצב ולתפוס אחיזה באזור הנגב הוקמו במהלך לילה אחד בלבד, במוצאי יום הכיפורים תש"ז (1946), **11 (י"א) נקודות יישוב חדשות בנגב**. הבריטים לא פגעו בהתיישבות החדשה, וכך הפך הנגב בין לילה לאזור התיישבות יהודי.

אחת מי"א הנקודות היא כפר דרום. אדמות המקום נרכשו כבר בשנות השלושים, וניטע בהן פרדס, אך הוא ננטש במהלך מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט. כפר דרום הוקמה על ידי גרעין של הפועל המזרחי, יחד עם עוד עשרה יישובים בנגב, במוצאי יום הכיפורים תש"ז. במלחמת העצמאות עמד היישוב המבודד בהתקפה מצרית כבדה ואנשיו נאלצו להתפנות מהמקום לאחר מאבק נואש ואבדות בנפש. המקום נכבש מחדש במלחמת ששת הימים, וההתיישבות במקום חודשה באופן מלא ב-1990 (תש"ן) (אם כי כפר דרום המקורי היה ממוקם מזרחית לכפר דרום במיקומו החדש). ביישוב הוקם "מכון התורה והארץ" לניהול החקלאות על פי ההלכה. היישוב עמד תחת פגיעות טרור קשות מצד ערביי האזור, עד לפינויו והריסתו במסגרת פינוי גוש קטיף בשנת 2005 (תשס"ה).*

קבוצת "נתיבות" המורכבת מכורי כפר הנוער הדתי, עולה להתיישבות בכפר דרום ליד עזה.

* על עמידתו ונפילתו של כפר דרום בזמן מלחמת העצמאות נרחיב עוד בעמ' 304.

בשל קשיים כלכליים, הספינות ששימשו את המעפילים היו רעועות וישנות, ונשאו עליהן הרבה יותר אנשים מכוח הנשיאה שלהן. הצפיפות העיקה על המעפילים וגרמה למחלות ביניהם.

אך ההשקעה הרבה של היישוב היהודי במפעל ההעפלה לא הובילה לגידול משמעותי שלו. אמנם מסוף מלחמת העולם השנייה עד להקמת המדינה ניסו להיכנס לארץ כ-70,000 מעפילים ב-64 אניות העפלה. אך הבריטים פעלו ככל כוחם כדי למנוע זאת: הם הפעילו מערך מודיעיני לאיתור אוניות טרם יציאתן ופנו לרשויות השלטון במדינות היציאה של המעפילים כדי שימנעו את ההפלגה. בנוסף, אוניות קרב ומטוסים חיפשו

כבר הרחק מחופי הארץ ספינות מעפילים כדי למנוע את הגעתן אליהם. לכן נמנע מהמעפילים לעלות לסיפון, כדי לשמור ככל האפשר על ההסוואה של הספינה.

משאותרו ספינות אלו וסרבו לשוב על עקבותיהן נקטו הבריטים באמצעים תקיפים למנוע את הגעתן לארץ ישראל, כולל ניגוח אוניות המעפילים על ידי משחתות צבאיות, שימוש בנשק חם נגד המעפילים חסרי הנשק, שפצע והרג בהם, העברת המעפילים למחנות מעצר בארץ ובחוצה לה (בעיקר בקפריסין

הקרובה, שהייתה אף היא תחת שלטון בריטי), ובכמה מקרים אף החזירו את המעפילים לאירופה. מכשולים אלו שהערימו הבריטים על ההעפלה הקשו על מציאת ספינות ואנשי צוות שיסכימו להירתם למבצע ההעפלה.

הקשיים שהערימו הבריטים בפני המעפילים השיגו את מטרותם ורק מעטים, כ-2,500 איש, ב-14 ספינות, הקטנות יותר שבספינות העפלה, הצליחו להיכנס לארץ בפועל ולהוריד את המעפילים. שאר הספינות נתפסו ונוסעיהן הורדו למחנות מעצר בעתלית או גורשו לקפריסין שהייתה אז תחת שלטון בריטי. בשנת 1946 לדוגמה, מתוך 22 ספינות מעפילים שניסו להסתנן לחופי הארץ, רק אחת - ספינת המעפילים הקטנה ביותר לאותה שנה, שעליה היו 183 מעפילים בלבד - הצליחה להוריד את המעפילים אל החוף.

אך הצלחת הבריטים לבלום את רוב ספינות המעפילים להגיע לחופי הארץ עלתה להם במחיר תדמיתי כבד בדעת הקהל העולמית. התקשורת העולמית סקרה את מאבקם הנואש והבלתי מתפשר של המעפילים להגיע לארץ ישראל. דעת הקהל עקבה בעניין אחר קשייהם של הפליטים שנעקרו מבתיהם בשואה, ולא היה להם לאן ללכת. תשומת לב עולמית רבה

מעפיל צעיר בדרכו מחיפה למחנה המעצר בקפריסין.

המאבק בספינת מעפילים לה-ספציה: שביתת רעב ב-1946 (תש"ו) התכוננו שתי ספינות בנמל לה-ספציה שבאיטליה להפליג לארץ ישראל. כשנודע הדבר לבריטים הם מנעו מהספינות להפליג. בתגובה, המעפילים שבספינות - שהיו, כזכור, ניצולי שואה, ומצבם הבריאותי היה רעוע - פתחו בשביתת רעב. לפי התמונה אתם יכולים לראות כמה זמן היא ארכה: למעלה משלוש יממות! זה היה מאבק על דעת הקהל בעולם, והוא אכן השפיע על הבריטים. בסופו של דבר התירו הבריטים את כניסת האניות לארץ, אך זה היה על חשבון אישורי העלייה הרשמיים. למעפילים הרעבים והמותשים עוד נותר כוח לשיר את "התקווה", משנבשרו שיגיעו אל ארצם.

גם באזורים שבהם כבר הייתה התיישבות יהודית הוקמו נקודות נוספות, כדי לחזק את המקום. כך בגוש עציון (שכפי שראינו בפרק הקודם ההתיישבות בו התחילה בזמן מלחמת העולם השנייה), הוקמו יישובים חדשים - כמו 'משואות יצחק' ו'עין צורים', שהוקמו על ידי חברי הקיבוץ הדתי ב-1945-1946 (תש"ו-תש"ז), ו'רבדים', שהוקם על ידי חברי השומר הצעיר ב-1947.

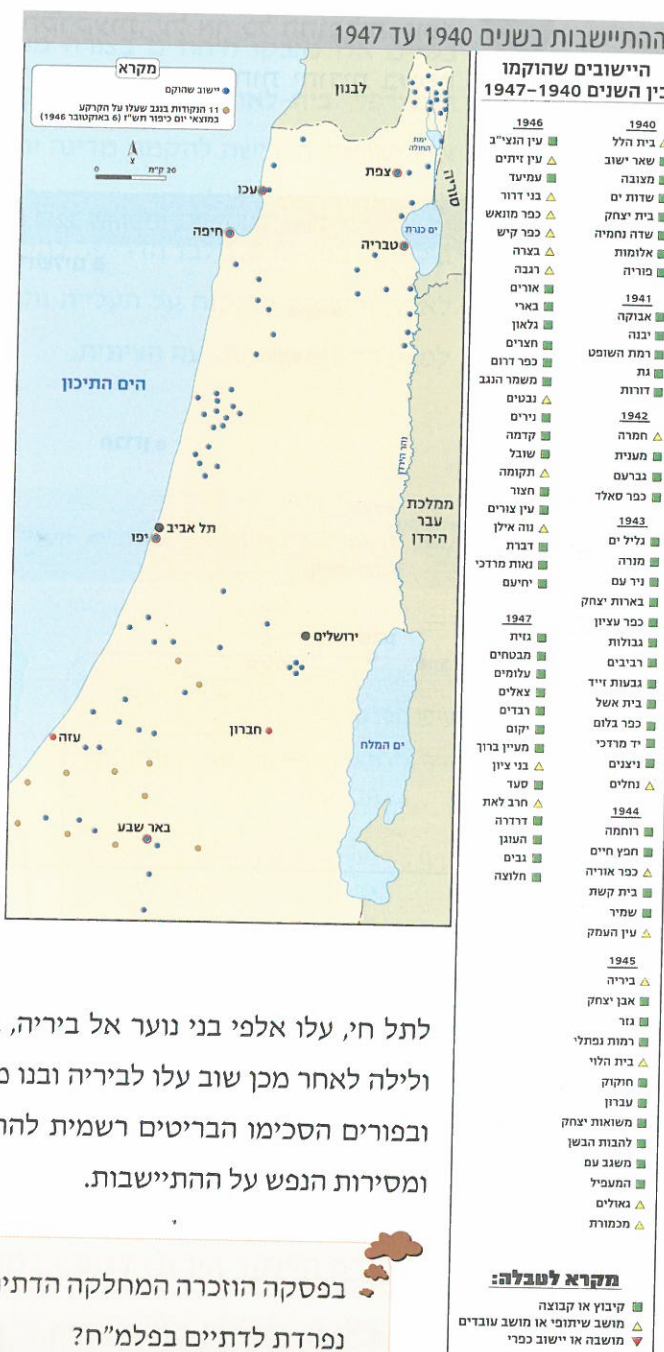
אחת הפרשות הבולטות בתולדות ההתיישבות בשנים אלה הייתה העלייה לביריה. ביריה יושבה ב-1945 על ידי גרעין של המחלקה הדתית של הפלמ"ח. שנה לאחר מכן נמצא במקום מחבוא של נשק, ובתגובה עצרו הבריטים את כל המתגוררים והכריזו על המקום כעל שטח צבאי. היישוב זעם ונחרד: זאת הייתה הפעם הראשונה שהבריטים פינו יישוב יהודי, וזה יכל להיות תקדים מסוכן לפגיעה בהתיישבות כולה, ולכן היישוב החליט לא לוותר. בליל י"א באדר תש"ו (1946), בהסוואה של העלייה המסורתית

לתל חי, עלו אלפי בני נוער אל ביריה, בנו ונטעו נטיעות. הבריטים פינו שוב את המקום, ולילה לאחר מכן שוב עלו לביריה ובנו מחדש את המקום. ביריה כבר לא פונתה בשלישית, ובפורים הסכימו הבריטים רשמית להתיישבות במקום. ביריה הייתה לסמל של העמידה ומסירות הנפש על ההתיישבות.

בפסקה הוזכרה המחלקה הדתית של הפלמ"ח - לדעתכם, מדוע היה צורך במחלקה נפרדת לדתיים בפלמ"ח?

2. המאבק על העלייה

לאחר מלחמת העולם השנייה נאספו כ-250,000 עקורים יהודיים על אדמת גרמניה, שסירבו לנסות ולהשתקם בארצות מוצאם, ורובם המכריע רצו להגיע לארץ ישראל, מולדתם ההיסטורית. מכיוון שהבריטים המשיכו במדיניות הספר הלבן השלישי ומספר הסרטיפיקטים שהעניקו היה מועט ביותר, נחלץ היישוב לסייע לעקורים להגיע לארץ ישראל גם בדרך לא חוקית, על ידי אוניות העפלה.* מלבד הרצון לסייע לעקורים היהודיים, סייע היישוב היהודי להעפלה כדי להגדיל את מספר היהודים בארץ ישראל.

* על תנועת הבריחה והעפלה לארץ ראו גם חורבן וגבורה: נאציזם ושואה, עמ' 267-272.

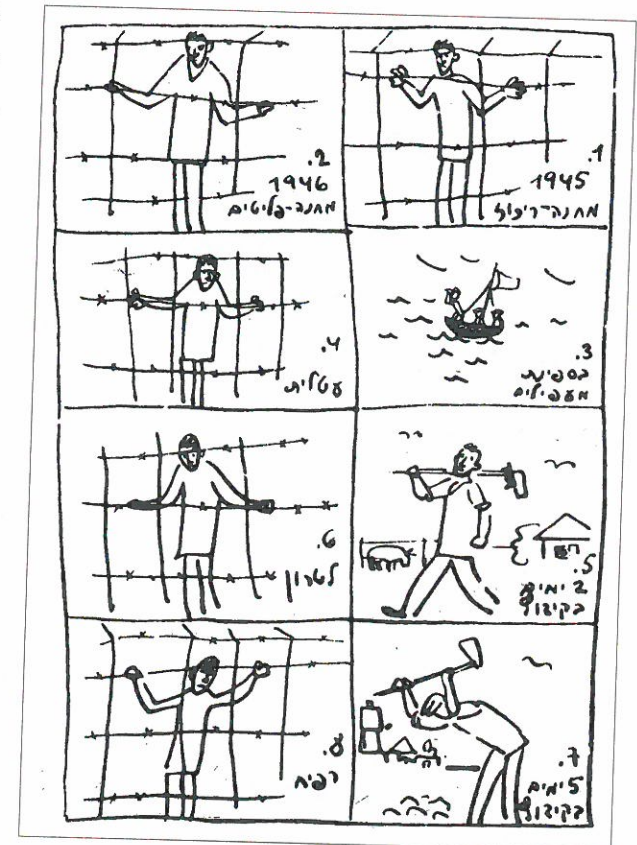
* על הספינה
ראו חורבן
וגבורה: נאציזם
ושואה, עמ'
269-270.

ניתנה גם למאבקם של נוסעי הספינות שעגנו בחוף לה-ספציה באיטליה, ולגרושם בכוח של הפליטים בספינות לאדמת אירופה. אחד מהמאבקים המפורסמים ביותר היה של ספינת המעפילים **אקסודוס***.

מאבקים אלה פגעו בתדמית המוסרית של בריטניה, העלו את הבעיה של הפליטים היהודים לסדר היום העולמי ובכך גם קידמו בעולם את רעיון הקמת המדינה היהודית.

במקביל להעפלה מאירופה נמשכה ההעפלה בקבוצות קטנות וחשאיות מארצות האסלאם שהחלה במהלך מלחמת העולם השנייה, כפי שראינו בפרק הקודם. אך כעת, בשנים שלאחר המלחמה, הצטמצם הסיוע של היישוב היהודי בארץ ישראל לעלייה זו בשל הצורך לסייע להמוני העקורים מאירופה. צמצום הסיוע להעפלה זו יחד עם איסור העלייה לארץ שהטילו השלטונות המוסלמיים בארצות המוצא, והמכשולים שהערימו הבריטים בדרך לארץ ישראל צמצמו את היקף העפלה מארצות האסלאם.

בשנים 1945-1948 עיקר ההעפלה מארצות האסלאם הגיעה מצפון אפריקה: כ-1,200 מעפילים הגיעו מאזור זה לארץ. לעומת ההעפלה מרוב ארצות האסלאם שהייתה בעיקר בדרך היבשה (כפי שראינו בפרק הקודם), ההעפלה מארצות צפון אפריקה הייתה ברובה דרך הים, כמו ההעפלה מארצות אירופה, ואורגנה בעיקר על ידי המוסד לעלייה ב'.

יומן של מעפיל. רישום של אריה נבון.

להערכת מפעל ההעפלה

בכל שנות המנדט הבריטי העלייה לארץ התבצעה בדרך חוקית על ידי מכסות עלייה בריטיות לצד דרך בלתי ליגאלית באמצעות העפלה. במסגרת מפעל העפלה, בשנים 1934-1948, העפילו לארץ בפועל כ-115,000 איש, מהם כ-108,000 דרך הים, כ-7,500 דרך היבשה, מארצות האסלאם, ו-150 דרך האוויר. כמעט מחצית מהם, בשנות המנדט האחרונות, נתפסו על ידי הבריטים וגורשו לקפריסין. ההעפלה גבתה גם קורבנות לא מעטים: כ-2,000 (!) מעפילים מצאו את מותם בטביעת ספינותיהם בדרך לארץ, או במהלך תפיסת האניות על ידי הצי הבריטי.

בסיכומו של דבר ההעפלה שיפרה את מצבו הדמוגרפי של היישוב היהודי בארץ, אך לא שינתה אותו מן הקצה אל הקצה. אך, כפי שראינו במהלך פרק זה, למפעל ההעפלה, בשנים שבהן עוסק הפרק, היה גם ערך תעמולתי חשוב.

3א. המאבק הצבאי

בנוסף למאבק על העלייה וההתיישבות, היישוב היהודי היה מוכן, אחרי סיום מלחמת העולם השנייה, גם למאבק צבאי תקיף בבריטניה. עד כה (כפי שראינו לעיל בפרק 8) הייתה מחלוקת קשה ביישוב על רקע זה. במהלך מלחמת העולם השנייה הופסק המאבק הצבאי של האצ"ל בבריטים. כאשר הוא חזר לדרך מאבק זו, לקראת סוף המלחמה ב-1944, ההגנה רדפה את אנשיו, במה שכונה 'הסיון'. הלח"י הוקם במטרה להיאבק בבריטים לאורך כל המלחמה, ללא קשר למצב באירופה.

כעת, בעקבות האכזבה הרבה ממדיניות בריטניה, והתקווה שפעולה מאוחדת תביא לתוצאות טובות יותר, חברה ההגנה לאצ"ל וללח"י לזמן קצר, כעשרה חודשים, מאוקטובר 1945 עד אוגוסט 1946, והאיחוד ביניהם נקרא **תנועת המרי העברי**. כל הפעולות של תנועת המרי היו כפופות לאישור הסוכנות היהודית - כך שלראשונה גם הארגונים "הפורשים", האצ"ל והלח"י, נשמעו להנהגת היישוב. תנועת המרי העברי לחמה בצורה תקיפה נגד הבריטים, גם באמצעות מעשי חבלה, אך נמנעה ככל האפשר מפגיעות בנפש.

תנועת המרי העברי פעלה גם לסייע להעפלה, למשל: על ידי שחרור כ-200 מעפילים שנכלאו במחנה המעצר בעתלית, באוקטובר 1945, וחבלה במתקני התצפית שבעזרתם עקבו הבריטים אחר ספינות המעפילים.

בנוסף, תנועת המרי העברי פעלה גם להקשות על חייהם של הבריטים בארץ: כך למשל בלילה שכונה **ליל הרכבות** (בנובמבר 1945), בפעולה משותפת של שלוש המחברות, שובשה פעולת הרכבות על ידי חבלות במסילת הברזל בלמעלה ממאה וחמישים מקומות. בלילה שכונה **ליל הגשרים** (ביוני 1946) התקיף הפלמ"ח בבת אחת 11 גשרים שחיברו בין ארץ ישראל לארצות השכנות. עשרה מהגשרים פוצצו אך הנסיון לפוצץ את גשר א-זיב נכשל.

הפעולות האלה אכן הקשו על חייהם של הבריטים בארץ, והם החליטו לפעול ביד קשה להפסקתם. בליל שבת שכונתה **השבת השחורה** (29 ביוני 1946, ל' סיוון תש"ו, שבת פרשת קורח) פשטו הבריטים על משרדי הסוכנות היהודית והחרימו מסמכים,

עצרו רבים ממנהיגי היישוב וראשי הסוכנות היהודית בבתייהם, חיפשו והחרימו מחסני נשק ("סליקים") ברחבי היישוב. היישוב הזדעזע: התברר שבריטניה מסוגלת להרוס את כוחו של היישוב, אם תרצה בכך, ולכן השימוש בכוח נגד בריטניה עלול לחזור כמו בומרנג ולפגוע ביישוב היהודי.

לקולות שקראו לחדול משימוש במרי מזוין נגד בריטניה הצטרף זעזוע ממעשה אחר: כתגובה לאירועי "השבת השחורה" החדיר האצ"ל ב-22 ביולי 1946 חומר נפץ לאחד האגפים במלון המלך דוד בירושלים, ובעקבות הפיצוץ קרס כל אגף המשרדים של

הגשר ההרוס על נהר הירמוק. אחד הגשרים שנהרסו ב"ליל הגשרים" היה הגשר על נהר הירמוק, על הגבול בין ישראל המנדטורית לירדן. זה היה הגשר הארוך ביותר בארץ ישראל באותם הימים. הגשר מעולם לא שוקם. כתמונה נראים שרידיו, משני צדי הנהר, כפי שהם נראים היום.

ממשלת המנדט ששכן במלון. מפקדת "תנועת המרי העברי" אישרה את הפעולה אך לא את המועד המדויק, אותו בחר האצ"ל באופן עצמאי. לפי גרסת האצ"ל בחרו הבריטים להתעלם מאזהרות טלפוניות שמסר האצ"ל על הפיצוץ הצפוי, ואילו לפי גרסת הבריטים אזהרות כאלו לא נמסרו כלל. בין כך ובין כך כ-91 איש נהרגו בפיצוץ: בריטים, ערבים וגם יהודים - ביניהם פקידים, עובדי משרד, אנשים שבאו לסדר את ענייניהם במשרדים, וסתם עוברי אורח. הנהגת היישוב שנבהלה מתוצאות הפעולה, חששה מתגובת הבריטים לפעולה, גינתה חריפות את האירוע, וניצלה את ההזדמנות לפרק את "תנועת המרי העברי".

מלון המלך דוד בירושלים, לאחר הפיצוץ.

לאחר הפירוק, המשיך כל ארגון לפעול לפי מדיניותו: ההגנה נשמעה להנהגת היישוב, והאצ"ל והלח"י כבר לא ראו עצמם ככפופים למרות היישוב, וחזרו לפעול לפי ראות עיניהם. מאבקה של ההגנה בבריטים התנהל בצמוד לתחומים שנפגעו על ידי מדיניות הספר הלבן (עלייה והתיישבות) ועל כן כונה **מאבק צמוד**. הוא התמקד בהעפלה בלתי ליגאלית ובהרחבת ההתיישבות היהודית לאזורים חדשים.

מאבקם של האצ"ל והלח"י לא היה מוגבל בזמן או בתחום פעילות ועל כן כונה **מאבק רצוף**. האצ"ל והלח"י החריפו את המאבק, פוצצו מוסדות שלטון בריטיים, התקיפו מוקדים בריטיים, ואנשי הלח"י אף התנקשו בחייהם של חיילים בריטים. הבריטים הגיבו בהוצאות להורג של חברי האצ"ל והלח"י שנתפסו על ידם. האצ"ל ניסה להתגונן מפני עליית חבריו לגרדום על ידי איום זהה לבריטים: פעמיים נחטפו חיילים בריטים, והאצ"ל איים כי יוציא אותם להורג אם יעלו את חברי האצ"ל לגרדום. בשני המקרים הללו התכנית הצליחה, וחברי האצ"ל לא הוצאו להורג. אך בפעם השלישית הוציאו הבריטים להורג חברי אצ"ל, על אף האזהרות, ובתגובה הוצאו להורג שני סמלים בריטים שנחטפו קודם לכן. מעשה זה הביא להפסקת ההוצאות להורג, אך העמיק את הקרע ביישוב בין התומכים בשיטת האצ"ל והלח"י לבין המתנגדים לה.

עולי הגרדום

בתקופת המנדט נידונו שנים עשר יהודים למוות בגין פגיעה בבריטים ובערבים, תשעה מהם חברי האצ"ל, ושלושה מהם חברי הלח"י. אנשים אלו כונו עולי הגרדום. שניים מתוכם: מאיר פיינשטיין ומשה ברזני התכוונו להתאבד במעמד התלייה באמצעות רימון רסס שהוברח לתאם, ולהרוג יחד איתם את הבריטים הנוכחים בעת התלייה. אך משנודע להם שהרב אריה לוי (שכונה "רבם של האסירים" בעקבות דאגתו הרבה אליהם) יהיה נוכח בשעת הוצאתם להורג, החליטו להקדים את ההתאבדות כדי לא לפגוע בו, והם התאבדו בתא הכלא ב-1947.

הפריצה לכלא עכו

קיר כלא עכו לאחר הפריצה

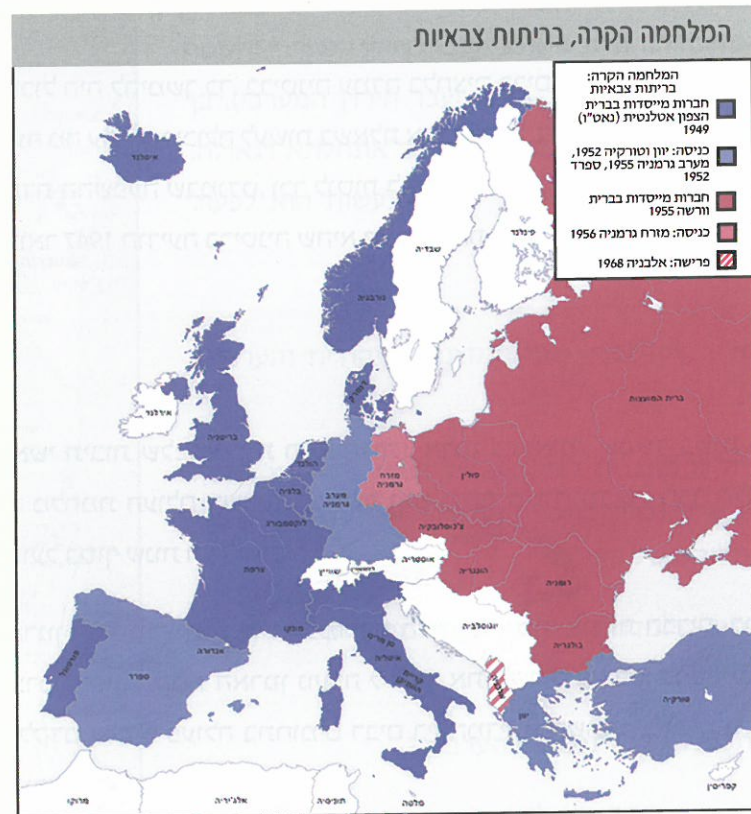
הפריצה לכלא עכו היא פעולה של ארגון האצ"ל, שנערכה ב-4 במאי 1947 ("יד באייר תש"ז) ובמסגרתה נפרצה חומת כלא עכו ונמלטו אסירים רבים שהיו כלואים בו, בהם 27 אסירי אצ"ל ולח"י, שחלקם נידונו למאסר עולם. אי אפשר היה להימלט מהכלא ללא סיוע מבחוץ, ועל כן נקראה מפקדת האצ"ל לסייע לאסירים על ידי פיצוץ חומות הכלא. כוח של האצ"ל פוצץ את הקיר הדרומי של הכלא, שהיה סמוך לבית מרחץ טורקי. מחלקה של לוחמי אצ"ל נפרשה מסביב לכלא כדי למנוע מהבריטים ללכוד את הנמלטים. תשעה חברי האצ"ל נהרגו בפעולה זו, ועוד שלושה עשר נתפסו; 27 חברי האצ"ל והלח"י יצאו לחופשי, כשאלהם מצטרפים עוד כ-180 אסירים ערביים, מהם טרוריסטים, שניצלו את ההזדמנות. מבצע זה פגע קשות ביוקרת הבריטים לקראת הדיונים על עתיד המנדט.

סעיף ב. כישלון הניסיונות המדיניים לשינוי מדיניות "הספר הלבן" לאחר מלחמת העולם השנייה

על רקע השקיעה של בריטניה כמעצמה עולמית בלטה עלייתה של ארצות הברית. כבר במלחמת העולם השנייה נזקקה בריטניה לסיוע רב של ארצות הברית במלחמתה עם גרמניה הנאצית ובעלות בריתה. גם לאחר מלחמת העולם השנייה היא נזקקה לסיוע של ארצות הברית כדי להשתקם וכדי להתמודד עם האיום הסובייטי על אירופה.

לכן לדעתה של ארצות הברית היה מקום נכבד בשאלת ארץ ישראל. וארצות הברית אכן הרגישה מעורבת בעניין כי רוב המחנות של הפליטים היהודים על אדמת גרמניה היו באזור הכיבוש שלה, כך שהיא הייתה מעוניינת לפתור את בעייתם. מכיוון שארצות הברית עצמה לא ששה להכניס את הפליטים אליה, וגם הפליטים עצמם העדיפו את ארץ ישראל, לחץ הנשיא האמריקני הרי טרומן על הבריטים בעקבות דו"ח ועדת הריסון*, להכניס מיידית 100,000 פליטים לארץ ישראל. אך בריטניה התעקשה, ולא הסכימה בשום פנים ואופן לסגת ממגבלות הספר הלבן - היא חששה להסתבך עם ערביי ארץ ישראל, ומדינות ערב. על רקע איבוד שליטתה בחלקים נרחבים בעולם, ביקשה בריטניה לשמור לפחות על קשרים טובים עם כמה שיותר מדינות בעולם.

* ראו חורבן וגבורה: נאציזם ושואה, עמ' 268.

כפי שראינו העברתה של שאלת ארץ ישראל לאו"ם, על ידי בריטניה, קשורה גם למציאות הבינלאומית המתוחה של המלחמה הקרה. בריטניה, שלא רצתה לשנות את מדיניות הספר הלבן, לא יכלה להרשות לעצמה קרע ביחסים עם ארה"ב לה הייתה חשיבות מכרעת בהתמודדות עם ברה"מ במסגרת המלחמה הקרה. על כן היא לא יכלה להתעלם מדרישתה להתיר למאה אלף פליטים יהודים מאירופה להיכנס לארץ ישראל, ובסופו של דבר הסירה מעליה את ההכרעה בשאלת ארץ ישראל.

אחרי מלחמת העולם השנייה התפתחה בעולם מגמה כללית של תמיכה בדה-קולוניזציה - נסיגה מהמדיניות של השליטה בקולוניות (ארצות כבושות), במטרה לתת עצמאות לכמה שיותר מדינות. באווירה הכללית של תמיכה בדה-קולוניזציה נשמעה הדרישה לעצמאות של יהודי ארץ ישראל ראויה וצודקת בעיני העולם, בפרט לאחר שנודעו איימי השואה.

לסיכום סעיפים א-ג:

אחרי מלחמת העולם השנייה בריטניה התקשתה להחזיק בכל השטחים בהם החזיקה - הנטל הכלכלי והצבאי היה כבד מדי, והיה עליה להפנות את משאביה לשיקום בריטניה עצמה. כך שהשליטה בארץ ישראל, שנראתה כל כך מפתח אחרי מלחמת העולם הראשונה, הפכה אחרי מלחמת העולם השנייה לנטל מכביד לאור המאבק של היישוב היהודי לגונוני בתחומי העלייה, ההתיישבות והמאבק הצבאי. נטל זה הפך לכבד יותר ויותר עם כישלון הניסיונות המדיניים לשינוי מדיניות "הספר הלבן" לאחר מלחמת העולם השנייה ועם התפתחות תהליכי הדה-קולוניזציה וראשית המלחמה הקרה.

כשבריטניה עמדה בסירובה, והשאלה נראתה כבלתי פתירה, נבחרה ב-1946 (תש"ו) ועדת חקירה משותפת לעניין ארץ ישראל, שמחצית חבריה היו בריטים ומחציתם אמריקנים - **הוועדה האנגלו-אמריקנית**. הוועדה ביקרה במחנות הפליטים באירופה, ובארץ ישראל. הוועדה המליצה להמשיך את המנדט הבריטי, ועם זה להסיר את מגבלות הספר הלבן כמו כן המליצה הוועדה כי יינתנו 100,000 אישורי עלייה מדיים לפליטים היהודים מאירופה (באירופה שהו באותה העת כ-250 אלף פליטים יהודים, אך הוועדה קבעה שאין באפשרותה של ארץ ישראל לקלוט את כל הפליטים ולחלק מהם צריכים למצוא פתרון בארצות נוספות).

בריטניה ניסתה להתחמק מביצוע המלצות הוועדה, והקימה וועדה אחרת, גם היא משותפת לבריטים ולאמריקנים, לכאורה כדי לבדוק את אפשרויות הביצוע של מסקנות הוועדה הקודמת, אך למעשה היא נועדה לבטל אותן. **וועדת מוריסון-גריידי** (על שם שני ראשיה, הבריטי והאמריקני), הציעה ליצור בארץ אזור יהודי ואזור ערבי, בעלי אוטונומיה פנימית, תחת שלטון-על בריטי. היהודים התנגדו נחרצות לתכנית זו: האזור שהוצע להם היה קטן ביותר, ובתכנית זו הם אפילו לא קיבלו עצמאות. הערבים גם הם התנגדו להצעה זו, כפי שהתנגדו לכל הצעה שקיבלה אפילו במעט את דרישות היהודים. כישלון הניסיונות המדיניים הבריטיים לשינוי מדיניות "הספר הלבן" לאחר מלחמת העולם השנייה היו גורם נוסף לסיום המנדט הבריטי על ארץ ישראל.

סעיף ג. הנסיבות הבין-לאומיות

שני תהליכים בינלאומיים תרמו לסיום המנדט הבריטי על ארץ ישראל: תהליך הדה-קולוניזציה* וראשית **המלחמה הקרה**.

* ראו מסורת ומהפכות עמ' 65-66.

המלחמה הקרה היא כינוי למאבק כוחות שהתנהל מ-1946 (תש"ו) ועד 1991 (תשנ"ב) בין הגוש המערבי, בראשות ארצות הברית, לבין הגוש המזרחי, בראשות ברית המועצות (במפה אפשר לראות את תחומי ההשפעה של שני הגושים באירופה). המלחמה נפתחה בסוף מלחמת העולם השנייה, והיא כמעט לא כללה מפגשים צבאיים בין הצדדים (לכן היא נקראת מלחמה "קרה", כיוון שכמעט לא כללה שימוש בנשק חם, כמו במלחמה רגילה), אם כי כללה מרוץ חימוש ורכישת בעלות ברית אסטרטגיות ותמיכה צבאית בבעלות בריתן עד כדי השתתפות כוחות צבא של ארצות הברית לצד דרום קוריאה במלחמתה נגד צפון קוריאה (1950-1953, תש"י-תשי"ג) ולצד דרום וייטנאם במלחמתה נגד צפון וייטנאם (1959-1975, תשי"ט-תשל"ה). עם זאת, הייתה זו יותר מלחמה על העליונות העולמית, בתחומים כמו מדע, טכנולוגיה, כלכלה והשפעה פוליטית, שהסתיימה עם קריסתה של ברית המועצות ב-1991 (תשנ"ב).

סעיף ד. מסירת המנדט לאו"ם

המצב לא יכול היה להימשך כך. בריטניה עמדה בלחצים רבים מדי, מכיוונים רבים ושונים והיא כבר לא ידעה מה עוד היא יכולה לעשות בשאלת ארץ ישראל. בריטניה החליטה לבסוף לוותר על הכבוד ועמדת ההשפעה שבמנדט, וכך לנסות להציל את מצבה בעולם ואת קשריה עם מדינות ערב. בפברואר 1947 הודיעה בריטניה שהיא מעבירה את שאלת ארץ ישראל לידי האו"ם.

האו"ם

האו"ם (ראשי תיבות של: האומות המאוחדות), ארגון בינלאומי, שנוסד בשנת 1945 (תש"ו), לאחר תום מלחמת העולם השנייה. למעשה הוא גרסה משודרגת של חבר הלאומים, שחדל לתפקד בפועל בסוף שנות השלושים.

מייסדי הארגון היו המדינות שנלחמו במדינות הציר ובראשם: ארצות הברית, ברית המועצות, בריטניה, צרפת וסין. הקמת הארגון נועדה לשמור את השלום בעולם, למנוע כמידת האפשר מלחמות ולקדם שיתוף פעולה בתחומים רבים בין המדינות השונות. כיום מונה הארגון קרוב למאתיים מדינות חברות.

אולם מועצת הביטחון של האו"ם בניו-יורק.

מועצת הביטחון של האו"ם היא המוסד הביצועי המשמעותי של הארגון, שבכוחו להחליט על התערבות צבאית כלשהי ולממש. ארצות הברית, צרפת, בריטניה, ברית המועצות וסין הן חברות קבועות במועצת הביטחון ושאר עשר החברות של מועצת הביטחון מתחלפות כל שנתיים.

מוסד חשוב נוסף של הארגון הוא העצרת הכללית, הכולל נציגים של כל המדינות החברות באו"ם. העצרת הכללית מגישה המלצות למועצת הביטחון ומאשרת את תקציב הארגון.

מוסד נוסף של הארגון הוא בית הדין הבינלאומי, המשמש כבורר במחלוקות בין מדינות וכערכאה שיפוטית בתביעות על פשעי מלחמה. בנוסף לכך מקיים הארגון סוכנויות המטפלות בנושאי רווחה, בריאות, מזון, חינוך, מדע ותרבות, ילדים ופליטים.

כשהועברה שאלת ארץ ישראל לידי האו"ם הוא הקים ועדה בינלאומית לחקירת העניין: **וועדת אונסקו"פ**,* שבה היו נציגים של 11 מדינות שייצגו נאמנה את הרכב עצרת האו"ם.

הוועדה סיירה בארץ ישראל ובמחנות העקורים באירופה. הבריטים והערבים סירבו להופיע בפני הוועדה, וכך נפגשה הוועדה כמעט רק עם נציגי היישוב היהודי. התוצאה הייתה טובה: ליישוב: הוועדה המליצה פה אחד לסיים את המנדט הבריטי בהקדם האפשרי. רוב חבריה המליצו כי בארץ יוקמו שתי מדינות, יהודית (כ-62% מעבר הירדן המערבי) וערבית (כ-38%),

* ראשי תיבות של United Nations Special Committee on Palestine, כלומר, "הוועדה המיוחדת של האו"ם לענייני ארץ ישראל".

גבולות תכנית החלוקה של ועדת אונסקו"פ, מאי 1947

ויירושלים תהיה בשליטה בינלאומית (במהלך דיוני עצרת האו"ם קוצץ שטח המדינה היהודית ל-55% מעבר הירדן המערבי והשטח שיועד למדינה ערבית הוגדל ל-45% מעבר הירדן המערבי). בן גוריון הגדיר בהתרגשות את האפשרות הזו כ"אתחלתא דגאולה, ויותר מאתחלתא!". כל מה שנותר ליישוב לעשות הוא לפעול לאישור האו"ם את המלצות הוועדה.

1. מהו החיסרון של שטחי שתי המדינות, היהודית והערבית, בתכנית זו?

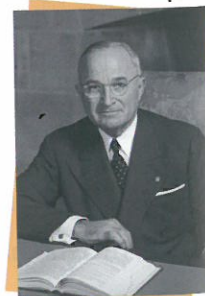
2. השוו תכנית זו לתכנית החלוקה של ועדת פיל (עמ' 232). אלו אזורים שלא נכללו בתכנית החלוקה של ועדת פיל נוספו בתכנית החלוקה של האו"ם?

3. על סמך מה שלמדתם בפרק, לזכות מה ניתן לזקוף את השינויים האלו?

4. כיצד, לדעתכם, הגיבו לתכנית זו הערבים?

5. היו יהודים שאף שהתנגדו לתכנית החלוקה של ועדת פיל, תמכו בהצעת החלוקה של ועדת אונסקו"פ. נסו להסביר מדוע.

העצרת הכללית של האו"ם התכנסה להצבעה על מסקנות הוועדה בכ"ט בנובמבר 1947 (ט"ז בכסלו תש"ח) היישוב המתין בנשימה עצורה, והמנהיגים הציוניים הטילו את כל כובד משקלם למערכה הפוליטית הגדולה. ערב ההכרעה באו"ם, היה ברור אלו מדינות עומדות להתנגד להחלטה, אך כלל לא היה ברור אלו מדינות תתמוכנה בה. נערכו מאמצי הסברה ושכנוע, מצד מנהיגים ציוניים וגם מצד יהודים מקומיים - כמו יהדות ארצות הברית למשל, שלה יש חלק נכבד בגיוס תמיכת ארצות הברית להצעה. ארצות הברית, על אף היסוסיה, הזדהתה מלכתחילה עם מאבקו של העם היהודי לעצמאות, ועם שאיפתם של העקורים באירופה להגיע למולדת.

הארי טרומן (1884-1972, תרמ"ד-תשל"ג) - הנשיא ה-33 של ארצות הברית, הוא הנשיא שהכיר במדינת ישראל. טרומן החליף את רוזוולט, שנפטר בשלהי מלחמת העולם השנייה, כך שהוא סיים את המלחמה. טרומן תמך בציונות, ובמידה רבה בזכותו תמכה ארצות הברית בהצעת החלוקה. כשהוכרזה מדינת ישראל, טרומן היה המנהיג הראשון אשר הכיר בה, דקות ספורות לאחר סיום ההכרזה. ההכרה מצד המעצמה החזקה בעולם נתנה כוח עצום למדינת ישראל החדשה.

ההפתעה הגדולה הייתה יריבתה, ברית המועצות, שרדפה את הציונים בשטחי ברית המועצות במשך שנים, ואסרה על תמיכה בתנועה הציונית. בהסכמה יוצאת דופן וחד פעמית, על אף המתחות של המלחמה הקרה, הצביעו ארצות הברית וברית המועצות גם יחד בעד תכנית החלוקה. נציג ברית המועצות אף נשא נאום נרגש ומפתיע בעד הקמת מדינה יהודית, בהדגישו את סבלו של העם היהודי בשואה ואת הקשר ההיסטורי שלו לארץ ישראל. ברית המועצות לא עשתה זאת רק מתוך הזדהות עם סבלו של העם היהודי. היא רצתה גם להשיג דריסת רגל במזרח התיכון, באמצעות קשרים עם המדינה היהודית שתקום, שמנהיגיה השתייכו למפלגות הפועלים. בהזדמנות זו קיוותה גם לסלק את בריטניה מהאזור וכך להחליש את בת בריתה החשובה של ארצות הברית.

נאום גרוסקין, נציג ברית המועצות, בעצרת האו"ם, 14.5.1947 (כ"ד באייר תש"ז)

במלחמה האחרונה התנסה העם היהודי בסבל ובייסורים יוצאים מגדר הרגיל [...] קשה להביעם בסטטיסטיקה יבשה של מספר הקרבנות היהודיים של התוקפנים והפאשיסטים. בטריטוריות שבשליטת ההיטלריסטיים, הושמדו היהודים פיזית כמעט לחלוטין. מספרם הכולל של הנספים מקרב האוכלוסייה היהודים, בידי התליינים הנאציים, מוערך בששה מיליון [...]

מאות אלפי יהודים נדדו בארצות שונות באירופה בחיפוש אחר אמצעי קיום ומחסה. מספר רב מביניהם מצוי במחנות העקורים וממשיך לסבול מצוני וממחסור [...]

האומות המאוחדות אינן יכולות ואינן רשאיות להתייחס למצב זה באדישות [...] ניסיון העבר, ובמיוחד מלחמת העולם השנייה, מלמדים, שלא היה ביכולתה של שום מדינה מערב אירופאית לספק לעם היהודי סיוע ראוי לשמו בהגנה על זכויותיו ועל עצם קיומו מפני אלימות ההיטלריסטיים ובעלי בריתם [...] [עובדה זו] מסבירה את שאיפת היהודים להקים מדינה משלהם. יהיה זה בלתי צודק שלא נתחשב בכך ולשלול זכות זו מהעם היהודי, בייחוד לאור כל מה שעבר עליו בימי מלחמת העולם השנייה.

אוכלוסי ארץ-ישראל מורכבים משני עמים - הערבים והיהודים. לכל אחד מהם שורשים היסטוריים בארץ-ישראל. ארץ-ישראל הייתה למולדתם של שני העמים האלה, כשכל אחד מהם תופס מקום ניכר בכלכלת הארץ ובחיי התרבות שלה. העבר ההיסטורי, ממש כתנאים אשר נוצרו בארץ-ישראל בזמן הזה, אינם יכולים להצדיק שום פתרון חד צדדי של שאלת ארץ-ישראל, בין להקמת מדינה עצמאית ערבית, ללא התחשבות בזכויות החוקיות של העם היהודי, בין להקמת מדינה עצמאית יהודית, תוך התעלמות מן הזכויות החוקיות של הישוב הערבי.

מהם הנימוקים שנתן גרוסקין בדבריו להקמת מדינת היהודים?

לתמיכת ברית המועצות בהצעה, הייתה השפעה גדולה על תוצאות ההצבעה. גם לעובדה שנשיא העצרת הברזילאי אוסולדו ארנייה תמך ברעיון הייתה השפעה - הוא דחה את ההצבעה עד שנראה היה שיש רוב של שני שלישי כנדרש (לא כולל נמנעים). מדינות רבות נוספות

הפתיעו לטובה: קנדה ואוסטרליה, החברות בחבר העמים הבריטי, הצביעו בעד, חרף העובדה שהחלטה נגדה את האינטרסים של בריטניה. גם במדינות שהיה בהן רוב קתולי, כמו מדינות דרום אמריקה ומרכזה, התמיכה בהצעה כלל לא הייתה מובנת מאליה, כיוון שהוותיקן התנגד להצעה. נשיא העצרת הקריא את שמות המדינות בזו אחר זו, וכל נציג העביר את החלטת מדינתו - בעד, נגד או נמנע. הציבור היהודי בארץ האזין בדריכות למקלטי הרדיו, ששידרו את ההצבעה. 33 מדינות תמכו בהצעה, 13 התנגדו, ו-10 נמנעו. לפיכך ההצעה התקבלה וידועה מאז כהחלטה 181 של עצרת האו"ם.

התפלגות ההצבעה באו"ם:

בעד: אוסטרליה, אוקראינה, אורוגוואי, איסלנד, אקוודור, ארצות הברית, בוליביה, בלארוס, בלגיה, ברזיל, ברית המועצות, גואטמלה, הרפובליקה הדומיניקנית, דנמרק, דרום אפריקה, האיטי, הולנד, ונצואלה, לוקסמבורג, ליבריה, נורבגיה, ניו זילנד, ניקרגואה, פולין, הפיליפינים, פנמה, פרגוואי, פרו, צ'כוסלובקיה, צרפת, קוסטה ריקה, קנדה, שבדיה. **נגד:** איראן, אפגניסטן, הודו, טורקיה, יוון, לבנון, מצרים, סוריה, עיראק, ערב הסעודית, פקיסטן, קובה, תימן.

נמנעו: ארגנטינה, אתיופיה, בריטניה, הונדורס, יוגוסלביה, מקסיקו, סין, צ'ילה, אל סלוודור, קולומביה.

נעדרה: תאילנד (אז "סיאם").

1. מה משותף לרוב המדינות שהצביעו נגד? התוכלו להסביר מה גרם להצבעתן?

2. כיצד הצביעו רוב מדינות אירופה? נסו להסביר את הצבעתן.

הרב יוסף דב סולובייצ'יק

מבחינת היחסים הבין-לאומיים לא יכחיש אף איש, שתקומת ישראל, במובן פוליטי, היתה התרחשות כמעט על-טבעית. רוסיה וארצות המערב תמכו יחד ברעיון ייסודה של מדינת ישראל, שהיתה אולי ההצעה היחידה שבנוגע לה התאחדו המזרח והמערב. נוטה אני להאמין, שארגון האומות המאוחדות נוצר במיוחד לתכלית זו - לשם מילוי השליחות שהטילה עליו ההשגחה. [...] אינני יודע את מי ראו נציגי העיתונות בעיני בשר בכסא הנשיאות באותה אסיפה גורלית, אשר בה הוחלט על יסוד מדינת ישראל, אבל מי שהסתכל אז היטב בעינו הרוחנית הרגיש ביושב-ראש האמתי שניצח על הדיונים, והוא - הדוד [הקב"ה].

(הרב יוסף דב סולובייצ'יק, קול דודי דופק, תשל"ז, עמ' 16-17)

1. לאור מה שלמדתם בפרק זה, לאיזה מאורע מתייחס הרב יוסף דב סולובייצ'יק, ומדוע הוא רואה בו התרחשות לא טבעית?
2. נסו למצוא אירועים אחרים במהלך תקומתו של העם היהודי בארצו, שבהם נגלתה יד ה'.

הרב יוסף דב סולובייצ'יק (1903-1993, תרס"ג-תשנ"ג) - ראש ישיבה והוגה דעות. אחרי השואה היה לאחד מראשי הציונות הדתית ותנועת המזרחי, וממנהיגיה של היהדות האורתודוקסית בארצות הברית. בספריו, "איש האמונה הבוודי", "איש ההלכה", "אדם וביתו", "מן הסערה" ורבים נוספים הוא מעמיק לחדור לחוויתו של האדם המאמין, לקשייו ולייחודיות מסעו בעולם, ומתווה כיוון ודרך לחיי משמעות.

לסיכום הסעיף:

לצד המאבק הישיר בבריטים, נערך היישוב גם למאבק על גורלה של ארץ ישראל, בחזית הבינלאומית. המאבק המדיני על הקמת המדינה כלל גם את הדרישה להעביר את שאלת ארץ ישראל לדיון בינלאומי, וגם את המאבק על דעת הקהל העולמית בשאלה זו.

להעברת שאלת ארץ ישראל לאו"ם חברו יחד כמה גורמים: בריטניה אחרי מלחמת העולם השנייה כבר לא יכלה להחזיק בכל השטחים שהיו תחת שלטונה, כמו כן המנדט על הארץ לא תאם את מגמת הדה-קולוניזציה שרווחה באותה התקופה. מנגד עלה כוחה של ארצות הברית כמעצמה, והיא חשה מעורבת בעניין בעיקר בגלל הפליטים שהיו באזור שבאחריותה בגרמניה. ועדה משותפת, אנגלו-אמריקנית, הציעה להכניס 100,000 פליטים מאירופה לארץ, אך בריטניה התחמקה מביצועה, כדי לא לקלקל את קשריה עם הערבים. הפתרון לכל הסבך הזה מבחינת בריטניה היה למסור את שאלת ארץ ישראל לאו"ם.

האו"ם שלח את **וועדת אונסקו"פ** לבדיקת שאלת ארץ ישראל. הוועדה המליצה לסיים את המנדט ולהקים שתי מדינות, ערבית ויהודית, ומובלעת בינלאומית באזור ירושלים. המדינה היהודית קיבלה בהצעה זו את רוב שטח עבר הירדן המערבי. ראשי היישוב והתנועה הציונית עסקו בשלב זה במאמצי הסברה בחזית העולמית על חשיבותה של ארץ ישראל לעם היהודי, כארץ מולדתו ותקוותו. האו"ם הכריע בעד **תכנית החלוקה בכ"ט בנובמבר** (תוך תמיכה משותפת נדירה של ארצות הברית וברית המועצות, על אף **המלחמה הקרה** ביניהם).

לסיכום הפרק

בפרק ראינו את השתלשלות העניינים שהובילו להעברת שאלת ארץ ישראל לאו"ם וההכרעה בעד הקמת מדינה יהודית בחלק גדול משטח עבר הירדן המערבי. ראינו כיצד נאבק היישוב בבריטים, כדי לשנות את מדיניותם או כדי לסלקם מהארץ, בתחומי ההתיישבות, העלייה וגם במאבק צבאי תקיף - תוך חילוקי דעות עמוקים ביישוב לגבי הדרך הנכונה לעשות זאת, וכיצד התהווה בעולם המצב שאפשר את הקמתה של המדינה היהודית. החלטת האו"ם הובילה למלחמה עקובה מדם. האתגר הגדול ביותר שעמד כעת בפני היישוב: לממש את החלטת האומות, להקים את מדינת ישראל.

תאריך הפרק

1947

1947 (תש"ז) - פרשת אוניית אקסודוס, הפריצה לכלא עכו, החלטת עצרת האו"ם על חלוקת הארץ למדינה יהודית ומדינה ערבית

1946

1946 (תש"ז) - פוגרום קילצה, התגברות 'הבריחה' וההעפלה, תנועת המרי העברי, הקמת 11 הנקודות כנגב (תש"ז), הוועדה האנגלו אמריקאית

1945

1945 (תש"ה) - סוף מלחמת העולם השנייה, שחרור מחנות הריכוז והקמת מחנות העקורים
1945-1949 (תש"ה-תש"ט) - השתלטות ברה"מ על מדינות מזרח אירופה

שאלות לסיכום הפרק:

1. במה דומה המאבק של היישוב היהודי בבריטים בשנים 1945-1947 למאבקו בשנים 1936-1939 ולמאבקו בשנים 1939-1945 ובמה הוא שונה מהם? בתשובתכם התייחסו הן ליעדי המאבק והן לאמצעים בהם נאבקו.
2. כיצד חיזק המאבק בבריטים בשנים 1945-1947 את היישוב היהודי?
3. כיצד השפיעו סיום מלחמת העולם השנייה והשואה על יעדי המאבק של היישוב היהודי בבריטים, על אופיו ועל סיכויי הצלחתו?
4. האם לדעתכם חרג המאבק של היישוב היהודי בבריטים בשנים 1945-1947 מגבולות המוסר האנושי? בססו תשובתכם על מה שלמדתם בפרק זה.
5. כיצד השפיעה "המלחמה הקרה" על הצלחת המאבק של היישוב היהודי להשיג מדינה?

מי גירש את הבריטים? - ויכוח בין חוקרים

מקור א':

הלכי רוח בציבוריות הבריטית התבטאו בעיתונות ובשידורי הרדיו שסיפרו על ביקורת ציבורית גוברת והולכת נגד מדיניות הממשלה ועל קריאות ראשונות התומכות ביציאה מארץ ישראל [...]. המבקרים הצביעו על חוסר התועלת וההוצאות האדירות [...] בכלל סעיפי ההוצאות: הפעלת מטוסי סיור לאיתור ספינות המעפילים, שימוש בספינות גירוש וקיום מחנות עוצר.

(שמואל דותן, **המאבק על ארץ ישראל**, תל אביב 1982, עמ' 553)

מקור ב':

[פעולות הטרור] פשוט המאיסו עליהם את חייהם בארץ ישראל. כמעט בכל ישיבה וישיבה של הפארלמנט על שני בתיו נקראו שר המושבות ושר המלחמה, או נציגיהם, להשיב על שאלות דחופות בנושא פעולות הטרור בארץ, ובעקבות השאלות הללו נערכו לעיתים חילופי דברים קשים ודיונים רוויי מתח.

(יוסף נדבה, **מי גירש את הבריטים מארץ ישראל**, ת"א תשמ"ח, עמ' 25)

מקור ג':

המרד הערבי שהתחולל בארץ בסוף שנות השלושים דוכא באכזריות, אך הוא המחיש לבריטים שאין סיכוי להשיג פשרה בין הערבים ליהודים; רק מלחמה תכריע ביניהם, ומי שינצחו בה - ייקחו את הארץ, ככל שיצליחו לכובשה. [...] המרד הערבי המאיס עליהם את הארץ. מלחמת העולם השנייה רק דחתה את יציאתם, אך במהלכה הם התפנו מדי פעם לדון בשאלה כיצד להיפטר מהארץ, כשאך תגיע המלחמה לסיומה [...].

(תום שגב, **ימי הכלניות**, ירושלים 1999, עמ' 397)

מקור ד':

הבריטים לא הושפעו מהדרישות והלחצים שהופעלו על ידי יהודי ארץ ישראל וערבייה, כיוון שלא ראו בהם איום על שליטתם בטריטוריה זו [...] הבריטים עזבו את ארץ ישראל מתוך שיקולים אימפריאליים או שיקולים פנימיים אחרים [...] האינטרסים הכלכליים הבריטים התנגשו באינטרסים האמריקניים [...] בחוסר רצון בולט נאלצה בריטניה לוותר על השליטה הכלכלית שלה לטובת ארצות הברית בשל תלותה הגדולה בסיוע הכלכלי האמריקני [...].

[גבריאל שפר, "המדיניות הבריטית בארץ ישראל 1939-1948", בתוך: י' שביט (עורך), **מאבק, מרד, מור**, 1948-1941, עמ' 83-120]

1. מדוע עזבו הבריטים את ארץ ישראל, לדעת כל אחד מהחוקרים, שדבריהם הובאו לעיל?
2. במה שונה דעתם של החוקרים שגב ושפר, מדעתם של החוקרים דותן ונדבה?
3. לאור מה שלמדתם בפרק זה, מה דעתכם בשאלה זו? נמקו תשובתכם.
4. לדעתכם, האם יכלה בריטניה למנוע את סיום המנדט שלה על ארץ ישראל? נמקו את תשובתכם.

חטיבה שלישית

מדינת ישראל

חטיבה רביעית | מדינת ישראל

מבוא

החלטת עצרת האו"ם 181 מה-29.11.1947 בדבר הקמת מדינה יהודית בחלק מארץ ישראל - לצדה של מדינה ערבית - העניקה גיבוי בין לאומי להקמת המדינה, אך לא הביאה להקמתה בפועל עדיין. את ההחלטה דחו ערביי ארץ ישראל ומדינות ערב השכנות, אשר למחרת קבלת ההחלטה החלו במאבק דמים למניעת הוצאתה לפועל. כפי שיתואר בפרק 10, כשנה וחצי של לחימה נדרשה כדי לגבור על ערביי ארץ ישראל וצבאות מדינות ערב ולהביא להסכמי שביתת נשק בין המדינה היהודית שאך קמה ובין מדינות ערב שתקפו אותה למחרת יום הולדתה (15.5.1948, ה' באייר תש"ח).

הקמת המדינה הציבה אתגרים רבים הנדונים בשאר פרקי הספר (11-16). חלק מהאתגרים היו קשורים לצמיחתה של המדינה (עלייה, קליטה, התיישבות), למתחים חברתיים שנוצרו עוד טרם הקמת המדינה אך התחזקו בעקבות צמיחה זו, ולהתנגדות של ערביי ארץ ישראל ומדינות ערב לקיומה. אך חלק מהאתגרים קשורים בחידוש שבהקמת מדינה לאחר כאלפיים שנים בלי מדינה: יחסי מדינה-חברה במדינה ריבונית מודרנית, יחסי חוץ עם מדינות אחרות ויחסים עם הקהילות היהודיות בתפוצות. בחטיבה זאת נבחן את ההתמודדות עם אתגרים אלו ביוכל הראשון של המדינה, מהקמתה ב-1948 ועד לסוף המאה ה-20.

נכון לשנת 2016 (תשע"ו), אפשר להביט על ההתקדמות העצומה שחלה בתקופה זאת בתחומי חיים שונים של המדינה. התקדמות זו כוללת, בין היתר:

1. גידול באוכלוסייה היהודית, שמנתה עם הקמת המדינה (1948) כ-650,000 ובערב ראש השנה תשע"ז (2016) מונה כ-6,419,000 מתוך כ-8,585,000 נפש.

2. הוקמו מאות יישובים חדשים בכל אזורי המדינה.

3. מדינת ישראל הפכה למקור השראה לפיתוח חקלאי והתמודדות עם תופעת המדבור.*

4. מדינת ישראל הפכה ממדינה מתפתחת, התלויה רבות בסיוע כלכלי מיהודי התפוצות וממדינות אחרות, לאחת המדינות המפותחות בעולם.

5. מדינת ישראל הפכה למעצמה מדעית וטכנולוגית ולבית גידול למדענים בעלי שם עולמי, וביניהם זוכי פרס נובל.

6. מדינת ישראל הפכה למעוז לימוד התורה ולמרכז הרוחני-דתי של העם היהודי והצמיחה בתוכה יהודים ארץ ישראלים, המחברים, כדבר טבעי, בין התורה ליישוב הארץ ולתיקון עולם.

האם אתם מכירים תחומים נוספים שבהם נחשבת ישראל למתקדמת?

*מדבור: תהליך של הפיכת אזורים מעובדים חקלאיים לאזורים מדבריים.

לצד הישגים אלו ואחרים, התעוררו לא מעט בעיות, כשביניהן בולטות העמקת הפערים הכלכליים-חברתיים, הצורך בהמשך המאבק לקיומה של המדינה, מתחים חברתיים על רקע דתי ועדתי, מערכת יחסים מתוחה עם הערבים אזרחי מדינת ישראל ושינוי ביחסם של יהודי התפוצות למדינת ישראל.

מאז הקמת התנועה הציונית היו בה מגוון דעות וזרמים על אופייה של המדינה שתקום בבוא היום.* עם הקמת המדינה הגיע העת לעצב את אופייה של המדינה, והמחלוקות בדבר אופייה של המדינה התחזקו. מחלוקות אלו באו לידי ביטוי בעת ההתמודדות עם האתגרים השונים שהמדינה ניצבה בפניהם, מחלוקות המעוררות מתחים בין קבוצות שונות בתוך המדינה ובינה לבין יהודים בתפוצות, ומעמידות בפניה משימה חשובה ביותר: כיצד להפוך אתגרים אלו לבונים ומחזקים ולא למתחים הורסים ומחלישים? כיצד ממשיכים לקדם את מדינת ישראל יחד למרות חילוקי הדעות, הקוטביים לעתים?

*ראו מסורת ומהפכות עמ' 278-283.